

Pathology of the Political Selection Process in Iran's Presidential Elections

Jalil Dara¹ , Ebrahim Moslemi Arimi²

¹ Corresponding author: Associate Professor, Department of Political Science, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: j.dara@modares.ac.ir

² Ph.D. Student, Department of Political Science, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: e.moslemi@modares.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
17 September 2024
Revised version
received:
1 December 2024
Accepted:
10 December 2024
Available online:
5 April 2025

Keywords:
Political Selection,
Presidential Election
of Iran,
Checking
Qualifications,
Pathology

ABSTRACT

Objective:

Political selection in Iran's presidential elections is a key process in determining the geometry of power. This article, using descriptive-analytic and retrospective analysis methods and based on the content analysis of the first-hand texts of political rights in the Islamic Republic of Iran and case and field studies of the process of political selection in the Islamic Republic of Iran discusses the pathology of the process of political selection in the presidential elections of Iran. The findings show that the political selection process in Iran's presidential elections is damaged from two sources: 1- the content of legal texts, such as the quality of the laws, 2- executive and practical processes such as the role of parties, documents and argumentative bases in the examination of qualifications, listening to explanations of candidates, the independence and efficiency of the selection body, the transparency of mechanisms, etc. It seems that the best and most accessible solution to solve the aforementioned damages is to try to quantify and objectify the criteria. Policy recommendations, such as describing the examples of qualitative conditions, using a quorum to collect signatures from citizens as an aid in verifying qualifications, creating an optional pre-registration system for presidential elections, resolving potential conflicts of interest, recognizing the role of parties to have their desired candidate in the elections within the framework of the constitution, and etc. are suggested in order to improve the damages.

Cite this article: Dara, Jalil; Moslemi Arimi, Ebrahim (2025). "Pathology of the Political Selection Process in Iran's Presidential Elections", *Fasl' nāmeḥ-ye siyāsat (Politics Quarterly)* 55, (1): 53-85, DOI: <https://doi.org/10.22059/JPQ.2024.377529.1008186>

The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

<https://doi.org/10.22059/JPQ.2024.377529.1008186>

Introduction

Political selection in Iran's presidential elections is a key process in determining the geometry of power in the Islamic Republic. Even though Iran is one of the countries with a long history in establishing the institution of elections, still, the process of electoral political selection has not reached the desired state and has faced many ups and downs. The fluctuating and sometimes unpredictable situation in the presentation of the list of approved candidates is one of the results of this situation, and as a result, there have been protests and dissatisfaction in the society and among the political activists. These damages make the necessity of conducting research in order to know their roots very serious.

Methodology

This article using the descriptive-analytic and retrospective analysis methods and based on the content analysis of the first-hand texts of political rights in the Islamic Republic of Iran and case and field studies of the process of political selection in the Islamic Republic of Iran, has dealt with the pathology of the process of political selection in the presidential elections of Iran.

Results and discussion

With the victory of the Islamic Revolution, the Assembly of Constitutional Law Experts started drafting the Constitution from August 19, 1979 to November 15 of the same year. In the framework of this law and based on the promise that the new political system is a republic, for the first time in the history of Iran, the post of president was defined in this law. The conditions of the president, the qualification review body and the election monitoring body are the most important coordinates in determining the political selection process in Iran's presidential elections, all of which are specified in the constitution.

The findings show that the political selection process in Iran's presidential elections is damaged from two sources: 1- the content of legal texts, such as the quality of the laws, 2- executive and practical processes include lack of a legal basis for the role of parties in political selection, lack of a legal mechanism to require the selection body to state the documentation and reasoning bases of the examination of the qualifications, lack of a legal mechanism to hear candidates' explanations, lack of transparency in mechanisms, the possibility of applying taste in the preparation of queries, no legal prohibition of members of the Guardian Council to express biased political opinions, the silence of the law regarding conflict of interest situations and finally, establishing some effective approvals in reviewing qualifications without public announcement.

Conclusion

It seems that the best and most accessible solution to solve the aforementioned damages is to try to quantify and objectify the criteria. Policy recommendations include exemplary description of quality conditions, use of legal fiction, using a quorum to collect signatures from citizens as an aid in verifying qualifications, using a quorum to collect signatures from current and former officials of the system as an aid in verifying qualifications, creating an optional pre-registration system for candidates, determination of possible conflicts of interest, paying more attention to

the issue of training executive agents in the qualification review mechanism, clarifying the qualification review mechanism, recognition of the role of parties to have their desired candidate in the elections within the framework of the constitution, adherence to the principle of *Estes'hab*, requiring the selection body to provide documentation and reasoning for unapproved candidates, determining the mechanism for hearing the explanations of unapproved candidates, official and public announcement of any legal resolution affecting qualifications, creating a legal prohibition for the activity and biased political opinion of members of the Guardian Council, legal prohibition of membership of persons with party and factional background in the Guardian Council, and finally using the capacity of the intra-party competition mechanism to select candidates.

آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران

جلیل دارا^۱ ID، ابراهیم مسلمی آرمی^۲ ID

^۱ نویسنده مسئول، دانشیار، علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

رایانامه: j.dara@modares.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

رایانامه: e.moslemi@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۶/۲۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۹/۱۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۲۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۱/۱۶

کلیدواژه‌ها:

گزینش سیاسی،
انتخابات ریاست
جمهوری ایران،
بررسی صلاحیت‌ها،
آسیب‌شناسی

گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران، فرایندی کلیدی در تعیین هندسه قدرت در نظام جمهوری اسلامی است. این مقاله با اتکا به روش توصیفی-تحلیلی پسارویدادی بر مبنای تحلیل محتوای متون دست اول حقوق سیاسی در جمهوری اسلامی ایران و مطالعات موردی و میدانی روند گزینش سیاسی به آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران از دو بستر دچار آسیب است: ۱. محتوای متون قانونی مانند کیفی‌وذهنی بودن قوانین، ۲. فرایندهای اجرایی و عملی مانند نقش احزاب، مستندات و مبنای استدلالی در بررسی صلاحیت‌ها، استماع توضیحات نامزدها، استقلال و کارآمدی نهاد گزینشگر، شفافیت سازوکارها و... به نظر می‌رسد، بهترین و در دسترس‌ترین راهکار برای حل آسیب‌های مذکور تلاش برای کمی‌وعینی‌سازی معیارها تا حد ممکن است. توصیه‌های سیاستی مانند تشریح مصداقی شرایط کیفی، استفاده از فرض قانونی، استفاده از حد نصاب جمع‌آوری امضا از شهروندان به‌عنوان ابزار کمکی، استفاده از حد نصاب جمع‌آوری امضا از مقامات کنونی و سابق نظام به‌عنوان ابزار کمکی، ایجاد سامانه پیش‌ثبت‌نام اختیاری نامزدها، تعیین تکلیف موارد تعارض منافع احتمالی، رسمیت‌بخشی به نقش احزاب برای برخورداری از نامزد مطلوب خود در انتخابات در چارچوب قانون اساسی، الزام نهاد گزینشگر به ارائه مستندات و مبنای استدلالی عدم تأیید نامزدها و... در راستای بهبود آسیب‌ها پیشنهاد می‌شود.

استناد: دارا، جلیل؛ مسلمی آرمی، ابراهیم (۱۴۰۴). آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران،

فصلنامه سیاست، ۵۵ (۱)، ۵۳-۸۵.

<http://doi.org/10.22059/JPQ.2024.377529.1008186>

نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

با اینکه ایران از کشورهای پرسابقه در پایه‌گذاری نهاد انتخابات است و از شهریور ۱۲۸۵ که نخستین انتخابات در تاریخ ایران برگزار شد تاکنون، انتخابات جزئی از فرهنگ سیاسی ایرانیان بوده و است، هنوز فرایند گزینش سیاسی انتخاباتی در آن به وضعیت مطلوب نرسیده و با فرازوفرودهای بسیاری روبه‌رو بوده و است.

فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری، به‌دلیل تعیین شخص دوم کشور از اهمیت بسیار زیادی در فهم هندسه قدرت در نظام جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. مطالعه تاریخ تحولات سیاسی ایران حاکی از فرازوفرودهای زیاد در این حوزه است. وضعیت نوسانی و بعضاً پیش‌بینی‌ناپذیر در ارائه فهرست نامزدهای تأییدشده، از جمله نتایج این وضعیت است و در نتیجه، اعتراضات و ناراضی‌هایی نیز در جامعه و میان فعالان سیاسی در پی داشته است. این آسیب‌ها، ضرورت انجام پژوهش به‌منظور شناخت ریشه‌های آسیب‌ها را بسیار جدی می‌نماید.

هدف از نگارش این مقاله آن است که ضمن مطالعه قوانین، ضوابط و رویه‌ها در فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران، به آسیب‌شناسی این فرایند و در نهایت ارائه توصیه‌های سیاستی به منظور بهبود وضع کنونی پرداخته شود.

سؤال اصلی مقاله این است که «فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران از چه بسترهایی دچار آسیب است؟» در پاسخ به این پرسش، فرضیه مقاله آن است که «فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران از دو بستر محتوای متون قانونی و نیز فرایندهای اجرایی و عملی دچار آسیب است».

در پیشینه این پژوهش، تولیدات ارزشمندی مشاهده می‌شود که عمده قریب به اتفاق آنها از منظر حقوقی نگاشته شده‌اند.

ولی رستمی و میثم موسی‌پور (۲۰۲۰) در مقاله «تحلیل حقوقی اصل ۱۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص شرایط رئیس‌جمهور» با برشمردن مورد به مورد شرایط تعیین‌شده برای رئیس‌جمهور در اصل ۱۱۵ قانون اساسی هر شرط را جداگانه از جنبه حقوقی بررسی و تحلیل کرده و در پایان ایرادات و نواقص و راهکارهای مناسب را ارائه کرده‌اند (Rostami & Moosapour, 2019).

حسن خسروی (۲۰۱۰) در مقاله «دموکراسی و اصول حاکم بر انتخابات آزاد و منصفانه» به بررسی اصولی پرداخته است که تضمین‌کننده برگزاری انتخابات دموکراتیک هستند و به‌نوعی در صورت فقدان هریک از آن اصول، دیگر نمی‌توان شاهد برگزاری انتخابات اصیل، آزاد و منصفانه بود (Khosravi, 2010).

رضائی‌زاده و داوری (۲۰۱۵) در مقاله «مبانی و اصول تشخیص صلاحیت نمایندگی مجلس شورای اسلامی» با اشاره به مبنای فلسفه سیاسی جمهوری اسلامی که حق حاکمیت را صرفاً برای صالحان به رسمیت شناخته سعی در تبیین مبانی و اصول حاکم بر تشخیص صلاحیت داوطلبان نمایندگی مجلس بپردازند.

یاوری (۲۰۱۶) در مقاله «بررسی صلاحیت نامزدهای انتخابات توسط شورای نگهبان: تأملی دیگر» به موضوع بررسی صلاحیت نامزدهای انتخاباتی توسط شورای نگهبان پرداخته است. وی ریشه مشکلات را نه در موضوع نظارت که در برخی شرایط سیاسی، اعتقادی و اخلاقی قانونی پیش‌بینی‌شده به عنوان شرایط لازم برای نامزدی در انتخابات می‌داند. در واقع، این شرایط به دلیل کلی و مبهم بودن و نیز جهت‌گیری‌های خاص سیاسی و مذهبی، امکان اعمال سلیقه مرجع ناظر را فراهم ساخته و در نتیجه، بخش شایان توجهی از اندیشه‌ها، افراد و گروه‌ها را از نامزدی و رقابت و به‌طور کلی از مشارکت سیاسی مؤثر محروم می‌گرداند (Yavari, 2016).

قلیچ‌پور (۲۰۱۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «آسیب‌شناسی حقوقی تشخیص صلاحیت داوطلبان انتخابات مجلس شورای اسلامی» در راستای ارتقای شایسته‌گزینی نمایندگان مجلس شورای اسلامی به آسیب‌شناسی حقوقی موضوع بررسی صلاحیت نامزدهای انتخاباتی مجلس و ارائه راهکارهایی در راستای بهبود وضع موجود از نظر اصلاح قوانین پرداخته است.

مقاله «مطالعه تطبیقی شرایط داوطلبان ریاست‌جمهوری» نوشته وحید رنجبر (۲۰۰۸) و نیز کتاب نظارت بر انتخابات و تشخیص صلاحیت داوطلبان نوشته امیرحسین علینقی (۱۹۹۹) از دیگر تحقیقات مهم صورت‌گرفته در این حوزه هستند.

نکته بارز درباره این تحقیقات، تمرکز آنها بر چشم‌انداز حقوقی موضوع است و پژوهشی از چشم‌انداز علوم سیاسی دیده نمی‌شود. مقاله پیش رو تلاش می‌کند نگاهی چندجانبه و میان‌رشته‌ای به موضوع داشته باشد.

۲. روش پژوهش

روش پژوهش مقاله پیش رو توصیفی-تحلیلی پسارویدادی بر مبنای تحلیل محتوای متون دست اول حقوق سیاسی و مطالعات موردی و میدانی روند گزینش سیاسی در جمهوری اسلامی ایران است. در این زمینه تلاش شده است با مراجعه به قوانین، قواعد، آیین‌نامه‌ها، تمامی اسناد و مدارک رسمی معتبر و نیز مراجعه به مصاحبه‌های موجود در فضای آشکار و بنابر ضرورت مصاحبه مستقیم با صاحب‌نظران و تصمیم‌گیران، به آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران پرداخته شود. این موارد شامل قانون اساسی و مذاکرات تصویب

آن، قانون انتخابات ریاست جمهوری، آیین‌نامه اجرایی انتخابات، تفسیرها، نظریه‌ها، نامه‌ها و مصوبات شورای نگهبان، سخنرانی‌های رهبران انقلاب، مصاحبه‌های اعضای کنونی و پیشین شورای نگهبان (موجود در رسانه‌ها) و نیز مصاحبه با برخی صاحب‌نظران و تصمیم‌گیران (توسط نگارندگان مقاله) و... است.

۳. چارچوب نظری

اگر سیاست را علم مطالعه قدرت بدانیم، گزینش سیاسی یکی از مهم‌ترین حوزه‌های رشته علوم سیاسی خواهد بود و بررسی و مطالعه آن اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. در ادامه به مبانی نظری مورد استفاده در این مقاله می‌پردازیم.

۳.۱. گزینش سیاسی

گزینش^۱ در لغت به «برگزیدگی» معنا شده است (Moein, 2007: 1464). هر نظام سیاسی برای برگزیدن کارگزاران خود سازوکار یا رویه‌ای دارد. به این سازوکارها یا رویه‌ها، گزینش سیاسی^۲ اطلاق می‌گردد. در واقع گزینش سیاسی، فرایند عینی و واقعی توزیع کرسی‌های قدرت را نشان می‌دهد (Rush, 2004: 144).

۳.۲. شیوه‌های گزینش سیاسی

انتخاب یا انتصاب، ملاحظات عام یا خاص، خویشاوندی و وابستگی‌های خانوادگی یا مبتنی بر لیاقت و توانایی از مهم‌ترین شیوه‌های گزینش سیاسی‌اند. در نظام‌های انتقالی (در حال گذار از سنت به مدرنیته) ترکیبی از حالت‌های گوناگون و متعارض مشاهده می‌شود (Qavam, 1995: 85-87).

وراثت، قرعه‌کشی، توزیع مقامات از طریق صاحب‌منصبان حاکم، کاریزما و انتخابات از دیگر شیوه‌های گزینش سیاسی‌اند. انتخابات از معمول‌ترین شیوه‌های گزینش سیاسی است. معمولاً در یک نظام سیاسی از شیوه‌های گوناگون گزینش سیاسی استفاده می‌شود و بسته به مقام یا منصب این شیوه متفاوت است. انتخابات به‌طور معمول برای احراز مقام‌هایی است که حامل مفهوم نمایندگی مردم هستند، مانند ریاست جمهوری، پارلمان، شوراها و... در حوزه‌های نظامی و امنیتی (و تا حدی اداری) شیوه‌های سلسله‌مراتبی حاکم است و ترکیبی از سابقه خدمتی و توانمندی‌ها با نظر فرماندهان ملاک قرار می‌گیرد (Rush, 2004: 147-150).

1. Selection

2. Political Selection

۳.۳. مدل‌های گزینش سیاسی

نظام‌های سیاسی گوناگون دارای مدل‌های متفاوت گزینشی هستند. برای مثال مدل گزینش سیاسی باز در نظام‌های لیبرال دموکراسی، مدل گزینش سیاسی بسته در نظام‌های توتالیتار و مدل گزینش سیاسی ترکیبی در نظام‌های سیاسی در حال توسعه اشاره کرد (Rush, 2004: 164-166).

۳.۳.۱. مدل گزینش سیاسی باز

در این مدل، شرایط، غیرشخصی و امکان دسترسی به مناصب برای همه افراد جامعه باز است. باور و تعهد به برابری و فراگیری فرصت و نیز رقابت آزاد بر اساس شایستگی‌های تخصصی برای دستیابی به این مناصب وجود دارد (North, 2016: 35). انتصاب افراد براساس استعداد و قابلیت و توان آنها صورت می‌گیرد، نه براساس ثروت و روابط خویشاوندی و اجتماعی. افراد در آن علی‌رغم طبقه اجتماعی خود صرفاً از طریق سختکوشی و با اتکا به توانایی‌ها و استعدادهای خود ارتقا می‌یابند. عواملی مانند نژاد، قومیت و زمینه‌های اجتماعی در این روند نقشی ندارد (Tahmasbi, 2017: 158).

در این مدل، شرایط تعیین‌شده به رفتارهای قابل بروزی اشاره دارد که یک فرد برای انجام موفقیت‌آمیز نقش خود باید دارا باشد و بر پایه دانش، مهارت و توانایی فردی شکل می‌گیرند (Monica Hu, 2010). در گزینش افراد به‌جای روابط، به ضوابط و قوانین و مقررات توجه می‌شود و به‌جای ذهنیات، علم و منطق و واقعیت‌های عینی مد نظر قرار می‌گیرد؛ به‌طوری‌که افراد بر اساس مهارت‌ها و قابلیت‌ها گزینش شوند، به تمامی داوطلبان در زمینه جذب، فرصت برابر داده شود و از هرگونه تبعیض جلوگیری شده و برای سنجش توانایی‌ها و استعدادهای افراد، ابزارهای علمی استفاده شود (Zimdars, 2007: 13). البته در خصوص مناصب انتخابی، اگرچه سعی می‌شود با ایجاد سازوکارهای مناسب و لحاظ کردن برخی فیلترها شایستگی نیز لحاظ شود، اما در نهایت مرجع داورى‌کننده درباره شایستگی داوطلبان احراز یک منصب انتخابی، مردم هستند.

۳.۳.۲. مدل گزینش سیاسی بسته

این مدل در نقطه مقابل مدل باز قرار دارد و در آن شرایط، اغلب جنبه شخصی داشته و اساساً برای ایجاد انحصار و محدود کردن دیگران در دسترسی به مناصب بنا نهاده شده‌اند. این مدل غیرفراگیر بوده و پیامد آن ایجاد وضعیتی نابرابر و تبعیض‌آمیز است. در این مدل، مناصب در واقع یک امتیازند و نه یک حق برای شایستگان (North, 2016: 35). بنابراین، مناصب عمدتاً به عنوان جوایز سیاسی بین وفاداران تقسیم می‌شوند و نه شایستگان واقعی (Sharifi, 2002: 11) به نقل از مصاحبه با سید حسین سیف‌زاده).

ملاک قرار دادن روابط شخصی، دوستی و زمینه و طبقه اجتماعی، نژاد، قومیت و موقعیت خانوادگی (اصل و نسب) و وابستگی حزبی از دیگر ویژگی‌های این مدل است (Azordegan, 1972: صفحه ب از بخش مقدمه).

در مدل گزینش سیاسی بسته، انتخابات محلی از اعراب ندارد و در صورت وجود، صرفاً انتخاباتی صوری و نمایشی با نتیجه از قبل مشخص شده است.

۳.۳.۳. مدل گزینش سیاسی ترکیبی

در شرایط واقعی به‌طور معمول مدل گزینش سیاسی، ترکیبی از مدل‌های باز و بسته است که اغلب در نظام‌های سیاسی در حال توسعه مشاهده می‌شود. به‌طور معمول در انتصاب مشاغل تخصصی به معیارهای تخصصی توجه می‌شود، اما در خصوص انتصاب مشاغل سیاسی کلیدی شرایط مدل بسته ملاک قرار می‌گیرد (Sharifi, 2002: 16-17).

در مدل گزینش سیاسی ترکیبی ممکن است انتخابات نیز وجود داشته باشد، اما این انتخابات به‌طور معمول با استفاده از برخی ابزارها توسط نهادهای قدرت دستکاری می‌شود و امکان دسترسی به مناصب انتخابی به معنای واقعی برای همه افراد به‌ویژه نیروهای اپوزیسیون وجود ندارد.

۳.۳.۴. مدل گزینش سیاسی الهی-مردمی

مدل گزینش سیاسی الهی-مردمی در نظام مردم‌سالاری دینی^۱ نیز از مدل‌های گزینش سیاسی است که با ابتکار امام خمینی (ره) در ایران بنیان نهاده شد و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز مدون و نهادینه شد. مردم‌سالاری بودن در سازوکارهای دخالت دادن رأی و نظر مردم در اداره امور کشور و دینی بودن آن در چارچوب نظریه ولایت مطلقه فقیه تجلی می‌یابد. نظریه مردم‌سالاری دینی با برگرفتن ولایت مطلقه فقیه به‌عنوان مبنای مشروعیت نظام سیاسی، سازوکار به فعلیت رساندن آن را با تأکید بر نقش و اهمیت خواست و اراده مردم در برپا ساختن نظام ولایی تعریف کرده است.^۲ در مردم‌سالاری دینی مشروعیت با تنفیذ الهی بر مبنای عدالت و

۱. ابداع اصطلاح «مردم‌سالاری دینی» اولین بار توسط رهبر معظم انقلاب در دیدار با کارگزاران نظام در تاریخ ۱۳۷۹/۰۹/۱۲ صورت گرفت که در این دیدار به تشریح ابعاد مهمی از این نظریه نیز پرداختند. لینک دسترسی به متن این سخنرانی: farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3039

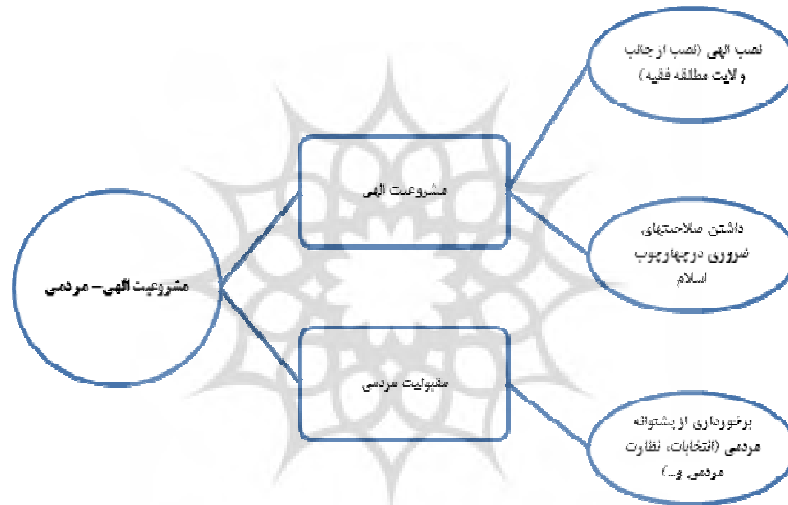
۲. مردم‌سالاری دینی در نظریه اختیارشده این مقاله معنایی بسیط و نه ترکیبی دارد. بر این اساس، مردم‌سالاری در بنیاد منبعث از آموزه‌های دینی است و اساساً دینی بودن حکومت بدون مردم‌سالاری ممکن نیست (Hoseini Khamenei, 2/12/2000).

تقوا و به فعلیت رسیدن و کارایی آن به رأی و مقبولیت مردم منوط شده است (Hoseini Khamenei, 17/12/2003).

در جمهوری اسلامی تلاش شده تا مقامات سیاسی در عین این که با داشتن برخی صلاحیت‌های ضروری و نصب از جانب ولی فقیه از مشروعیت الهی برخوردار باشند، با سازوکارهای مختلفی (به‌ویژه انتخابات) مستقیم یا غیرمستقیم از پشتوانه مردمی نیز برخوردار باشند.

احراز مناصب در نظریه مردم‌سالاری دینی در قالب نمودار مفهومی زیر قابل ترسیم است:

شکل ۱. احراز مناصب در نظریه مردم‌سالاری دینی (منبع: یافته‌های پژوهش)

۴. یافته‌ها

۴.۱. پیشینه گزینش سیاسی در نظام انتخاباتی ایران

انتخابات در ایران، ارمان عظیم نهضت مشروطه است. نخستین انتخابات ایران در ۲۵ شهریور ۱۲۸۵ (مطابق با ۱۹۰۶/۰۹/۱۷) بر اساس نظامنامه‌ای موسوم به نظامنامه‌ی انتخابات اصنافی به‌منظور تعیین نمایندگان اولین دوره مجلس شورای ملی برگزار شد. پس از آن به‌دلیل برخی کاستی‌ها، نظامنامه انتخابات دودرجه در سال ۱۲۸۸ (مطابق با ۱۹۰۹) جایگزین آن شد. انتخابات مجلس دوم با نظامنامه انتخابات دودرجه برگزار شد و سپس همین مجلس، اولین قانون انتخابات را که به قانون انتخابات عمومی یک‌درجه شهرت یافت در سال ۱۲۹۰ (مطابق با ۱۹۱۱) به

تصویب رساند. این قانون تا زمان انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ به اعتبار خود باقی بود و در این مدت صرفاً برخی مواد آن اصلاح شد.

در نظامنامه انتخابات اصنافی (۱۹۰۶) عمده شرایط انتخاب‌شوندگان، ملاک‌هایی عینی بود و معیارهایی که سبب تثبیت نظام سیاسی قاجار باشد در آن وجود نداشت. معیارهای طبقاتی، سنی، معروفیت محلی، معیارهای اقتصادی و فساد عقیده شرایطی را برای انتخاب‌شوندگان وضع می‌کرد. حاکمیت شرع نیز در بخش‌های مختلف این فرایند متبلور بود (Article 4 and 5 of the electoral regulations (guild-based) for the National Council).

در نظامنامه دودرجه (۱۹۰۹)، لغو طبقاتی بودن انتخاب‌شوندگان و دودرجه‌ای شدن انتخابات از مهم‌ترین تغییرات نسبت به قبل بود. از لحاظ شرایط انتخاب‌شوندگان و محرومان از حق انتخاب شدن نسبت به نظامنامه قبلی تفاوت شایان توجهی وجود نداشت (Article 7 and 8 of the regulations of the two-level elections of the National Council).

شرایط انتخاب‌شوندگان در قانون انتخابات مجلس شورای ملی (۱۹۱۱) نسبت به نظامنامه انتخابات دودرجه تغییر چندانی نداشته و همان شرایط کمابیش و بعضاً با تغییر ادبیات و اختلافات جزئی تکرار شده است (Article 6 and 7 of the National Council Elections Law).

۲.۴. فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران

با پیروزی انقلاب اسلامی، مجلس خبرگان قانون اساسی از ۲۸ مرداد ۱۳۵۸ تا ۲۴ آبان همان سال به کار تدوین قانون اساسی پرداخت. در چارچوب این قانون و بر اساس وعده‌ی داده‌شده مبنی بر جمهوری بودن نظام سیاسی جدید، برای نخستین‌بار در تاریخ ایران، پست ریاست جمهوری در این قانون تعریف شد. شرایط رئیس‌جمهور، نهاد بررسی‌کننده صلاحیت‌ها و نهاد ناظر بر انتخابات مهم‌ترین مختصات در تعیین فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران هستند که هر سه در قانون اساسی مشخص شده‌اند.

۱. شرایط رئیس‌جمهور: یکی از مهم‌ترین اصول قانون اساسی، اصل ۱۱۵^۱ ناظر بر تعیین شرایط لازم برای نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری است. اصل مذکور پس از مناقشات شایان توجه در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی سال ۱۳۵۸ در نهایت به شکل کنونی آن تصویب شد (Detailed form of negotiations for the final review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran vol. 3, 1985: 1766-1772 and 1796-

۱. اصل ۸۸/۱ در زمان تصویب در مجلس خبرگان قانون اساسی.

۱۷۹۷) و تاکنون نیز دست‌نخورده باقی مانده است.^۱ تمامی ۱۲ شرط ذکرشده در این اصل

به جز یک مورد، در زمره شرایط کیفی-ذهنی هستند؛

۲. نهاد بررسی‌کننده صلاحیت‌ها: بند ۹ اصل ۱۱۰ بررسی صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری را از جهت دارا بودن شرایط مذکور در اصل ۱۱۵ بر عهده شورای نگهبان نهاده است؛

۳. نهاد ناظر: اصل ۹۹ نظارت بر انتخابات مختلف و از جمله انتخابات ریاست جمهوری را بر عهده شورای نگهبان نهاده است.

چنانکه مشخص است، فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری بر اساس شرایطی کیفی-ذهنی و با محوریت شورای نگهبان (همزمان مجری و ناظر) بنا نهاده شده است.

۳.۴. آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران

آسیب‌شناسی بر اساس مطالعه فرایند موجود در گزینش نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری ایران و با در نظر گرفتن ۱۸ مؤلفه به‌منظور ارزیابی فرایند مذکور صورت گرفته است. این مؤلفه‌ها از مجموعه متون حقوقی و اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه قانون اساسی و سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ استخراج شده است. این مؤلفه‌ها در جدول زیر ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

آزادی سیاسی Principle 9 of the) (Constitution	حق تعیین سرنوشت Principle 56 of) (the Constitution	تأیید مستقیم یا غیرمستقیم نامزدها توسط ولی فقیه) The various principles including Principle 57 and 110 of the (Constitution	صالح بودن حاکمان) The Preamble of the (Constitution
حاکمیت قانون Principle 20 of) (the Constitution	عدم تبعیض) The Preamble of the (Constitution	عدالت سیاسی) The Preamble of the (Constitution	برابری سیاسی Principle 19 of) (the Constitution
منصفانه بودن انتخابات Clause 3 of) general election policies, (15/10/2016	شفاف و دقیق بودن شرایط کاندیداتوری) Clauses 10-1 and 10-5 of general election policies, (15/10/2016	انتشار علنی قوانین Article 1 of the) (civil code of Iran	نظارت همگانی Principle 8 of the) (Constitution
مستند و مستدل بودن تصمیمات) The law on the necessity of careful handling of the complaints of disqualified candidates in various elections, (13/11/1999	مدیریت مستقل و کارآمد انتخابات) Clauses 11, 17 and 18 of general election policies, (15/10/2016	پاسخگویی) Clauses 10-3 and 11-2 of general election policies, (15/10/2016	شفافیت فرایندها Clause 11-1 of) general election policies, (15/10/2016
---	---	مشارکت فعال احزاب در انتخابات) Clause 9 of general election policies, (15/10/2016	حق استماع توضیحات نامزدها) The law on the necessity of careful handling of the complaints of disqualified candidates in various elections, (13/11/1999

جدول ۱. مؤلفه‌های ارزیابی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات در متون حقوقی و اسناد بالادستی
جمهوری اسلامی ایران (منبع: یافته‌های پژوهش)

با در نظر گرفتن مبانی مذکور، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران از دو بستر دچار آسیب است: ۱. محتوای متون قانون و ۲. فرایندهای اجرایی و عملی بررسی صلاحیت‌ها.

۴.۴. محتوای متون قانونی

یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که مهم‌ترین بستر بروز آسیب‌ها در فرایند کنونی گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران، محتوای متون قانونی است. در ادامه به این موضوع پرداخته می‌شود.

۴.۴.۱. کیفی-ذهنی بودن شرایط قانونی

حاکمیت قانون از مهم‌ترین مبانی برای تحلیل، ارزیابی و آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات است. قانون باید عام، الزام‌آور، مصوب مرجع ذیصلاح، مفید قطعیت، واضح، علنی و امری باشد (Rasekh, 2014: 27-38). انتشار شفاف و دقیق بودن شرایط کاندیداتوری در انتخابات ذیل بندهای ۱۰-۱ و ۵-۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ نیز مورد تأکید قرار گرفته است. با این حال، بررسی شرایط کاندیداتوری در انتخابات ریاست جمهوری ایران که در اصل ۱۱۵ قانون اساسی بیان شده، بیانگر کیفی-ذهنی بودن عمده قریب به اتفاق این شرایط است.

از نظر نگارندگان، کیفی-ذهنی بودن قوانین جدی‌ترین و مهم‌ترین آسیب در فرایند کنونی گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران به‌شمار می‌رود، زیرا این آسیب می‌تواند قانون را در مقام عمل از هدف اصلی و واقعی خود منحرف سازد.

شرایط قانونی از منظر کمی و کیفی بودن به دو دسته تقسیم می‌شوند: کمی-عینی و کیفی-ذهنی. شرایط کمی-عینی با عدد یا معیار مشخص و قابل اندازه‌گیری تعریف می‌شوند و برای اثبات آنها از اسناد رسمی استفاده می‌شود. شرایط کیفی-ذهنی با ارزیابی و تفسیر مرجع تصمیم‌گیر تعیین می‌شوند و برای اثبات آنها به شواهد و مدارک غیررسمی نیز می‌توان استناد کرد. برای نمونه حداقل سن ۴۰ سال شرطی کمی-عینی و دارای تقوا بودن شرطی کیفی-ذهنی است.

شرایط کیفی-ذهنی شرایطی انتزاعی و مبهم‌اند. پیش‌بینی شرایط کیفی-ذهنی در قوانین انتخاباتی به عنوان شرایط انتخاب‌شوندگان در نظام‌های انتخاباتی دنیا امری معمول نیست (Qelichpour, 2018: 87). در قوانین انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران از این شرایط به‌صورت گسترده استفاده می‌شود، اما روش و ابزار مشخصی برای ارزیابی و سنجش آنها وجود ندارد.

(Rezaizadeh & Davari, 2015: 127). در نهایت تشخیص و ادراک فردی اعضای مرجع تصمیم‌گیر درباره آنها ملاک قرار می‌گیرد.

تمامی شرایط ذکر شده در اصل ۱۱۵ قانون اساسی به جز یک مورد (تابعیت ایران)، در دسته کیفی-ذهنی ایجابی قرار می‌گیرند. اگرچه مصوبه ۱۱ اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۰ شورای نگهبان در راستای ارائه تعاریف، معیارها و شرایط ذکر شده در اصل ۱۱۵ قانون اساسی منتشر شده است، اما در این مصوبه تنها شروط ثبت‌نام ذکر شده و نه شروط بررسی صلاحیت‌ها، از این رو پس از ثبت‌نام افرادی که طبق مصوبه این شورا واجد شرایط هستند، بررسی صلاحیت‌ها نسبت به این افراد بر اساس شروط مندرج در اصل ۱۱۵ قانون اساسی صورت می‌گیرد (Kadkhodaei, 14/5/2021).

جدول دسته‌بندی شرایط نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری از منظر کیفی-ذهنی یا کمی-عینی بودن منطبق با قانون اساسی و قوانین انتخاباتی به شرح زیر است.

جدول ۲. دسته‌بندی شرایط نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری از منظر کیفی-ذهنی

ردیف	شرایط مندرج در اصل ۱۱۵	وضعیت کیفی-ذهنی یا کمی-عینی بودن
۱	رجال مذهبی و سیاسی	پیش از مصوبه ۱۱ اردیبهشت ۱۴۰۰: کیفی-ذهنی پس از مصوبه ۱۱ اردیبهشت ۱۴۰۰: کمی-عینی
۲	ایرانی‌الاصل	کیفی-ذهنی
۳	تابع ایران	کمی-عینی
۴	مدیر و مدبر	کیفی-ذهنی
۵	دارای حسن سابقه و امانت و تقوا	کیفی-ذهنی
۶	مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور	کیفی-ذهنی

۵.۴. فرایندهای اجرایی و عملی

بررسی‌ها نشان می‌دهد در فرایندهای اجرایی و عملی نیز بسترهای بروز آسیب وجود دارد که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۵.۴.۱. فقدان بستر قانونی برای ایفای نقش احزاب در گزینش سیاسی

افزایش مشارکت سیاسی بدون نهادمند شدن آن به بی‌ثباتی سیاسی منجر می‌شود. رشد نهادهای سیاسی همگام با گسترش دامنه مشارکت سیاسی به تشکیل نظام‌های سیاسی استوار می‌انجامد. عمده‌ترین ابزار نهادی برای گسترش مشارکت سیاسی، احزاب ذکر شده است (Huntington, ۲۰۰۱).

576: 1991). بند ۹ سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ نیز بر بسترسازی برای تقویت حضور احزاب در انتخابات تأکید کرده است.

با این حال، قانون انتخابات و قانون احزاب در جمهوری اسلامی، به‌جای آنکه مشوق شکل‌گیری و تثبیت سازوکارهای حزبی باشند، آنها را تضعیف کرده‌اند (A'mai & Rezaei, 2018: 11). از یک سو، قانون احزاب علاوه بر اینکه شرایط دشواری را برای تأسیس احزاب پیش‌بینی کرده، با فهرست کردن مجموعه‌ای از جرائم و تخلفات (تکالیف) در مقابل حقوق اندکی که برای احزاب قائل شده، حکمرانی حزبی را تضعیف کرده است و از سوی دیگر، قانون انتخابات از حیث نوع نظام انتخاباتی، احراز صلاحیت نامزدها، تبلیغات انتخاباتی و حوزه‌بندی انتخابات مسبب ضعف نظام حزبی در ایران شده است. در واقع، احزابی وجود دارند، ولی کارکردی در انتخابات ندارند. در نتیجه، جامعه، فعالان سیاسی و دولت احزاب را پرهزینه و بی‌حاصل تلقی می‌کنند (A'mai & Rezaei, 2018: 30-31). به طور خاص در فرایند گزینش سیاسی نیز اساساً احزاب محلی از اعراب ندارند و بود و نبودشان تأثیری بر نحوه گزینشگری ندارد (Dehghan, 28/5/2021; Rahpeyk, 26/5/2021; Kadkhodaei, 17/5/2021).

۴.۵. فقدان سازوکار قانونی برای الزام نهاد گزینشگر به بیان مستندات و مبانی استدلالی

حقوق مردم در قبال حکومت شامل حق اطلاع از مبانی تصمیمات و اقدامات حکومتی است. اساس تصمیمات نهادها و مقامات حکومتی بر قوانین و مقررات است. تصمیمات باید مستند به قوانین باشند و استناد به آنها روشن و شفاف باشد. تصمیمات باید مستدل نیز باشند و مقامات حکومتی باید مشخص کنند بر اساس چه استدلالی از قانون مورد استناد، و با لحاظ کدام اوضاع و احوال و شرایطی که در راستای منافع عمومی است، تصمیم خود را اتخاذ کرده است (Rezaizadeh & Davari, 2015: 131). این موضوع در قوانین کشور نیز پیش‌بینی شده است و به موجب ماده واحده لزوم رسیدگی دقیق به شکایات داوطلبان رد صلاحیت شده در انتخابات مختلف مصوب ۱۳۷۸/۰۸/۲۲، مرجع رسیدگی‌کننده به صلاحیت داوطلبان ملزم به رعایت آن است (The law on the necessity of careful handling of the complaints of disqualified candidates in various elections, 13/11/1999).

بررسی صلاحیت نامزدهای ریاست جمهوری در شورای نگهبان به اعطای رأی اعتماد به وزرا در صحن علنی مجلس شباهت دارد. در جلسه بررسی صلاحیت یک کاندیدای انتخابات ریاست جمهوری، ابتدا نتیجه استعلامات و گزارش‌های رسمی دستگاه‌های قانونی از سوابق و ویژگی‌های فرد در جمع ۱۲ نفره مطرح می‌شود. سپس اعضای شورا در این خصوص به بحث و

مذاکره می‌پردازند و در نهایت درباره صلاحیت آن نامزد رأی‌گیری (به صورت رأی مخفی) می‌شود. اگر آن نامزد دست‌کم هفت رأی به بالا کسب کند تأیید می‌شود و در غیر این صورت (ولو یک رأی کمتر) تأیید نمی‌شود (Kadkhodaei, 8/5/2021). مستند رأی اعضا لزوماً یکسان نیست و ممکن است هریک از اعضا بر اساس یک یا چند گزارش و حتی بر مبنای شناخت و اطلاعات شخصی خود تصمیم بگیرند (Letter No. 27003/100/M of the Guardian Council, 28/7/2021).

شورای نگهبان با این استدلال که در انتخابات ریاست جمهوری صرفاً احراز صلاحیت صورت می‌گیرد، از بیان و ارائه هرگونه دلیل و مستند عدم احراز صلاحیت‌ها خودداری می‌ورزد. این در حالی است که حتی با فرض قبول این استدلال، در مورد کسانی که در دوره یا دوره‌های قبل تأیید صلاحیت شده و پس از آن نیز در هیچ انتخاباتی رد نشده‌اند، قاعده استصحاب صادق است و این افراد لزوماً می‌بایست رد صلاحیتشان احراز شود، بنابراین شورای نگهبان دست‌کم در مورد این افراد طبق قانون موظف به ارائه مستندات است. در عمل نیز تنها در یک مورد استثنایی، شورای نگهبان طی نامه‌ای کوتاه اقدام به ارائه ادله مطرح‌شده منجر به رد صلاحیت یکی از نامزدها در انتخابات ریاست جمهوری کرد (Letter No. 27003/100/M of the Guardian Council, 28/7/2021).

۴.۵.۳. فقدان سازوکار قانونی برای استماع توضیحات نامزدها

حق استماع، یکی از حقوق مهم در قبال حکومت است. مقامات باید پیش از اتخاذ تصمیمات، فرصت اظهارنظر و دفاع از منافع شهروندان ذی‌نفع یا مخاطب تصمیم را فراهم کنند (Rezaizadeh & Davari, 2015: 132). حق استماع در بررسی صلاحیت‌ها، در قوانین انتخاباتی جمهوری اسلامی نیز به رسمیت شناخته شده و به موجب ماده‌واحد لزوم رسیدگی دقیق به شکایات داوطلبان رد صلاحیت‌شده در انتخابات مختلف مصوب ۱۳۷۸/۰۸/۲۲، مراجع رسیدگی‌کننده به شکایات داوطلبان رد صلاحیت‌شده در صورت تقاضای داوطلبان رد صلاحیت شده، موظف‌اند توضیحات و دفاعیات آنان را استماع کنند.

در خصوص تصمیمات شورای نگهبان در خصوص بررسی صلاحیت‌های نامزدها نیز لازم است این اصل مورد توجه قرار گیرد، زیرا فرایند بررسی صلاحیت‌ها فرایندی شبه‌قضایی است و در خصوص وجود یا نبود برخی صلاحیت‌ها در افراد تصمیم گرفته می‌شود. از سوی دیگر با توجه به شواهد موجود، بخش مهمی از جلسه بررسی صلاحیت‌های هر نامزد به ایراد اتهامات و ابهامات موجود علیه وی (اعم از اثبات‌شده در دادگاه و یا اثبات‌نشده در دادگاه) اختصاص می‌یابد. (Letter No. 27003/100/M of the Guardian Council, 28/7/2021).

این در حالی است که بنا بر رویه حاکم، شورای نگهبان الزامی به تخصیص فرصت به نامزدها برای دفاع از خود ندارد. برای نمونه یکی از نامزدهای مطرح و با سابقه از نداشتن فرصتی بسیار کوتاه ولو به صورت تلفنی برای توضیح برخی شائبه‌ها در رابطه با خود شکایت کرده است (Larijani, 18/12/2021).

شورای نگهبان با استناد به اینکه در انتخابات ریاست جمهوری صرفاً احراز صلاحیت صورت می‌گیرد، از ارائه مستندات و متعاقباً استماع شکایات خودداری می‌ورزد. ضمن آنکه اساساً به لحاظ قانونی و زمان‌بندی انتخاباتی، مرحله‌ای به‌عنوان حق استماع توضیحات نامزدها در انتخابات ریاست جمهوری تعریف نشده و وجود ندارد.

۴.۵.۴. عدم شفافیت در سازوکارها

شفافیت به معنای منطبق بودن نحوه اخذ تصمیمات و اجرای آنها با قوانین، مقررات و صلاحیت‌ها و نیز دسترسی آزاد، آسان و منسجم به اطلاعات برای ذی‌نفعان است. شفافیت در تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات، ابهام و عدم قطعیت را کاهش می‌دهد. تحقق اصل شفافیت در انتخابات، زمینه تحقق انتخابات آزاد و منصفانه و اصیل را ایجاد می‌کند. شفاف بودن فرایند اتخاذ تصمیمات انتخاباتی موجب ایجاد احساس اعتماد به صحت و سلامت تصمیمات انتخاباتی و سیاسی در جامعه می‌شود (Khosravi, 2010: 422). شفافیت سازوکارها در بند ۱۱-۱ سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

یکی از آسیب‌های موجود در فرایند کنونی، فقدان شفافیت در رویه‌ها و سازوکارهاست. جلسات بررسی صلاحیت‌ها به‌صورت غیرعلنی برگزار شده و اطلاعات کمی درباره سازوکارهای بررسی صلاحیت نامزدها در اختیار رسانه‌ها و افکار عمومی قرار می‌دهد. شورای نگهبان غیرعلنی بودن جلسات را به‌منظور حفظ آبروی افراد می‌داند. در این زمینه مسئله بنیادی آن است که حق ملت برای حکمرانی و تعیین سرنوشت خود نسبت به آبروی شخصی افراد اصالت دارد و در هر حال اساساً انتخاب بر مبنای قضاوت صورت می‌گیرد و هر کس که خود را در معرض انتخاب قرار می‌دهد، قهراً مجوز لازم را به ملت می‌دهد تا ابعاد مختلف زندگیش اعم از خصوصی و عمومی مورد قضاوت و بررسی‌های دقیق ملت قرار گیرد. چنانکه در کشورهای دیگر نیز نامزدهای انتخابات در کوچک‌ترین مسائل شخصی خود مورد بررسی و قضاوت مردم و رسانه‌ها قرار می‌گیرند و کسی آن را تعرض به آبروی افراد تلقی نمی‌کند. از بعدی دیگر در رویه‌ها و قوانین جاری کشور در خصوص برخی از پست‌های دیگر از جمله بررسی صلاحیت‌های وزیران (یا حتی در مرتبه‌ای پایین‌تر، اعتبارنامه نمایندگان) در مجلس، روند بررسی صلاحیت‌ها علنی بوده و کسی متعرض این رویه‌ها به‌دلیل لطمه به آبروی افراد نمی‌شود.

انتشار گزارش بخشی از مذاکرات جلسات پس از دوره‌های زمانی چندساله (با حذف موارد محل ابهام و منافی عفت عمومی) به شفافیت سازوکارها کمک می‌کند. به‌ویژه آنکه تصمیمات شورای نگهبان باید مبتنی بر اخبار قطعی باشد و قهراً تمام موارد مطرح‌شده در خصوص نامزدها در جلسات شورای نگهبان از این نوع هستند.

۴.۵.۵. وضع برخی مصوبات مؤثر در بررسی صلاحیت‌ها بدون اعلام عمومی

قانون باید برای همه شناخته‌شده و آشکار باشد تا بدان عمل کنند. قاعده‌ای که در خفا وضع و نگهداری می‌شود الزامی برای تابعان نظام حقوقی نمی‌آورد. از این‌رو است که قوانین پس از وضع منتشر می‌شوند و مدتی بعد از انتشار، علم به آن فرض گرفته می‌شود و عذر چهل به قانون پذیرفته نمی‌شود (Rasekh, 2014: 34). ماده ۱ قانون مدنی اصلاحی ۱۳۷۰/۰۸/۱۴ بر انتشار علنی قوانین تأکید کرده است.

یکی از آسیب‌های پیش روی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران مسئله مصوبات قانونی محرمانه‌ای است که بر فرایند احراز صلاحیت‌ها مؤثرند، اما اعلام رسمی و علنی نشده‌اند. این وضعیت با اصل شفافیت و نیز اصل انتشار علنی قوانین مغایر است. برای نمونه یکی از دلایل عدم احراز صلاحیت یکی از نامزدها در انتخابات سال ۱۴۰۰، عدم پایبندی وی به مصوبه شورای عالی امنیت ملی مبنی بر عدم سکونت مسئولان جمهوری اسلامی و همسر و اعضای خانواده آنها را در کشورهای متخاصم اعلام شده است (Clause 4 and 5 of Letter No. 27003/100/M of the Guardian Council, 28/7/2021).

با توجه به این رویه، بدیهی است که با توجه به ذی‌نفع بودن داوطلبان و جریان‌ها و گروه‌های سیاسی و نیز تمامی شهروندان، این قبیل مصوبات می‌بایست به‌طور علنی و شفاف منتشر شوند.

۴.۵.۶. کاستی‌های قانونی مؤثر بر استقلال و کارآمدی نهاد گزینشگر

مهم‌ترین ویژگی‌های نهاد مدیریت انتخابات بی‌طرفی، تخصص و استقلال است. وظایف نهاد مدیریت انتخابات شامل تضمین حقوق انتخاباتی و سیاسی شهروندان و تضمین سلامت انتخابات است. در این زمینه ضروری است که نهاد مذکور تحت سیطره و نفوذ هیچ‌یک از نهادهای حکومتی نباشد (Khosravi, 2010: 437-438). بندهای ۱۱، ۱۷ و ۱۸ سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ به‌طور ضمنی به استقلال و کارآمدی نهاد گزینشگر دلالت داشته و با ارائه راهکارهایی در این زمینه تلاش کرده است.

در خصوص انتخابات ریاست جمهوری ایران، نهاد مدیریت‌کننده حالتی ترکیبی دارد. اجرای انتخابات بر عهده وزارت کشور، نظارت بر انتخابات و بررسی صلاحیت نامزدها بر عهده شورای نگهبان و مهم‌ترین منابع استعلام‌شونده دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی‌اند. از بررسی و ارزیابی وضع کنونی فرایند گزینش سیاسی انتخابات ریاست جمهوری، زمینه‌های بروز آسیب در حوزه مدیریت عرصه گزینشگری انتخاباتی مشاهده می‌شود، به‌نحوی که وضعیت بی‌طرفی، تخصص و استقلال آن را با اخلاص مواجه می‌سازد. در ادامه مهم‌ترین آسیب‌ها در این حوزه بررسی خواهد شد.

۴.۵.۶.۱. احتمال اعمال سلیقه در تهیه استعلامات

دستگاه‌های اطلاعاتی با ایجاد کمیسیون‌های تخصصی سعی در ارائه نظریه‌های کارشناسی و صرفاً مبتنی بر اطلاعات ارزیابی‌شده کرده‌اند (A., 20/01/2024). با این حال، به‌دلیل کیفی-ذهنی بودن شرایط قانونی، لاجرم بستر اعمال سلیقه فراهم می‌گردد. گزارش‌هایی نیز در این خصوص وجود دارد. عضو اسبق شورای نگهبان از دخالت‌های برخی دستگاه‌ها از طریق گزارش‌های خلاف واقع در بررسی صلاحیت‌های انتخابات ۱۴۰۰ یاد می‌کند (Amoli Larijani, 5/9/2021). وزیر اسبق اطلاعات نیز از تلاش مستقیم خود برای رد صلاحیت یکی از نامزدها در انتخابات سال ۱۳۹۲ یاد می‌کند (Moslehi, 14/6/2021). اگرچه شورای نگهبان همواره تأثیرپذیری از این قبیل موارد را رد کرده، اما این مستندات بیانگر وجود بستر آسیب است که می‌بایست حل شود.

۴.۵.۶.۲. عدم منع قانونی اعضای شورای نگهبان برای اظهار نظر سیاسی جانبدارانه

بی‌طرفی در قبال نامزدها و جناح‌های سیاسی از مهم‌ترین اصول حاکم بر انتخابات سالم و عادلانه است (Bozorgmehri & Rasouli, 2022: 33). یکی از زمینه‌های آسیب‌زا در رابطه با استقلال شورای نگهبان که در نهایت شأن داور آن را نزد ملت یا بخش‌هایی از جامعه دچار شک‌وت‌زدید می‌کند، عدم منع قانونی اعضای این شورا در اظهار نظر سیاسی است، چنانکه مستندات عینی از ورود مستقیم برخی اعضا له یا علیه برخی نامزدها وجود دارد (Which members of the Guardian Council supported Ahmadinejad?, 4/9/2017). حتی بعضاً برخی اعضای شورای نگهبان دارای سوابق سیاسی و وابستگی به یک جریان خاص بوده‌اند.^۱ این موضوع در گذشته بیشتر در شأن بی‌طرفی شورا در امر نظارت چالش‌برانگیز بوده که مصداق آن

۱. برای مثال محمد دهقان، نماینده دوره‌های هفتم تا دهم مجلس و عضو رسمی جمعیت رهپویان انقلاب اسلامی به‌عنوان یکی از گروه‌ها و احزاب اصول‌گرا بوده که در ۲۵ تیر ۱۳۹۸ به عضویت شورا درآمد است.

در انتخابات ۱۳۸۴ و نقطه اوج آن انتخابات ۱۳۸۸ بوده است که ادعای تقلب با همراهی و همکاری شورای نگهبان زمینه‌های بروز ناآرامی‌های سیاسی اجتماعی را پدید آورد. شائبه در بی‌طرفی در گزینش سیاسی برای اولین بار در انتخابات ۱۳۹۲ جدی شد، چنانکه عدم احراز صلاحیت یکی از نامزدها (هاشمی رفسنجانی) با تحلیل‌های مختلفی در سطح جامعه همراه شد.^۱

۳.۶.۵.۴. سکوت قانون در قبال وضعیت‌های تعارض منافع

تعارض منافع به معنی مجموعه‌ای از شرایط ایجادکننده ریسک است، به گونه‌ای که قضاوت‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، و اعمال حرفه‌ای در مورد منفعت نخستین به شکل نابرابر و منفی بر منفعت ثانویه تأثیرگذار خواهد بود. در این تعریف، منفعت نخستین به اهداف و اصول اولیه حرفه مربوطه اشاره می‌کند، مانند لزوم رعایت مصلحت موکل و رفتار برابر با طرفین دعوا و منظور از منفعت دوم منافع شخصی مالی یا غیرمالی است که ممکن است هریک به شکل مستقیم یا غیرمستقیم بروز کند، مانند پیشرفت شغلی و تأمین رفاه خانواده. البته منافع ثانویه به خودی خود منافع نامشروعی نیستند، بلکه ممکن است ناعادلانه باشند و به نحوی به دارا شدن بلاجهت منجر شوند (Pashaei & Motamedi, 2018: 68).

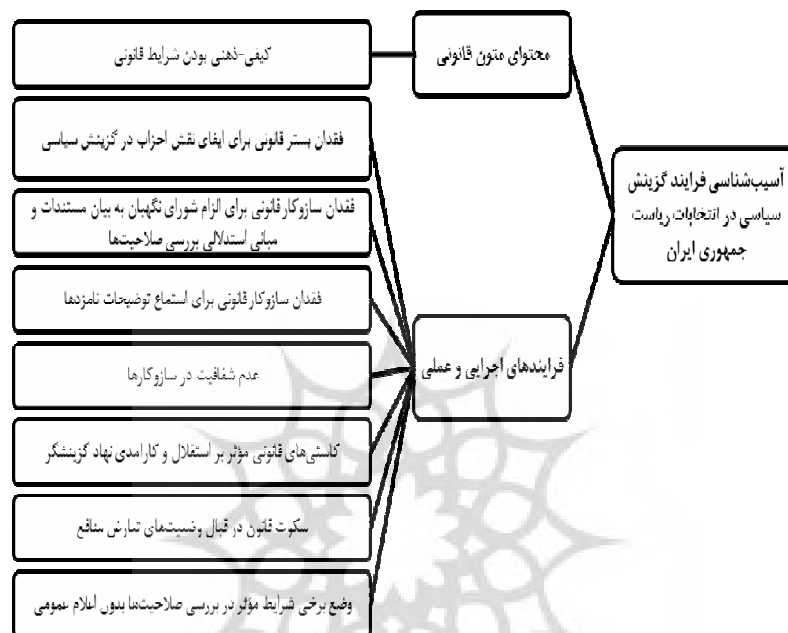
قانون در قبال وضعیت‌های تعارض منافع احتمالی در فرایند گزینش سیاسی نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری سکوت کرده است. مواردی مانند رابطه خویشاوندی، رابطه معرف و منتخب، اتحاد نظارت‌کننده و نظارت‌شونده و... از جمله وضعیت‌های تعارض منافع هستند که با وجود امکان وقوع در این حوزه، قانون در قبال آنها ساکت است. این هر سه وضعیت، همگی در انتخابات ریاست جمهوری سیزدهم رخ داده است (Mohagheq Damad & Darvishzadeh, 2021: 148-150).

۵. تحلیل و نتیجه

از مطالعه دقیق رویه‌ها و سازوکارهای حاکم بر فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران این گونه برمی‌آید که دو دسته آسیب اساسی در این فرایند وجود دارد: ۱. آسیب‌های ناشی از محتوای متون قانونی و ۲. آسیب‌های ناشی از فرایندهای اجرایی و عملی. این آسیب‌ها در شکل ۲ ارائه شده است.

۱. دبیر وقت شورای نگهبان در خطبه‌های نماز جمعه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۲ تهران: مگر می‌شود به کسانی که دنبال اشرافی‌گری و ثروت و قدرت هستند، رأی داد. / رئیس‌جمهور باید ساده‌زیست باشد؛ نمی‌شود فردی با بنز بیاید و برود؛ فردی که چنین ماشینی سوار شود و خانه آنچنانی داشته باشد نمی‌تواند درد مردم را بفهمد (Jannati, 17/5/2013).

شکل ۲. آسیب‌شناسی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران (منبع: یافته‌های پژوهش)

به نظر می‌رسد ریشه‌ای‌ترین آسیب در رابطه با فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران درج شرایط کیفی-ذهنی است که این شرایط فاقد مابازای بیرونی معین، شفاف و قطعی مانند سن یا مدرک تحصیلی مشخصی باشند. در این شرایط، معیارهای قانونی با برداشت و ارزیابی افراد از آن معیارها معادل می‌شود و برون‌داد آن متغیر، پیش‌بینی‌ناپذیر و به تعبیری ابطال‌ناپذیر^۱ خواهد بود. از طرف دیگر نهاد بررسی‌کننده صلاحیت‌ها، نهادی درون قدرت سیاسی مستقر است و برای احزاب سیاسی (به‌عنوان واسط میان جامعه و حکومت و ابزار سازمان‌یابی

۱. اگر گزاره‌ای ابطال‌ناپذیر باشد، در آن صورت جهان می‌تواند هر خاصه ممکن را دارا باشد و به هر نحو ممکن رفتار کند، بدون اینکه با آن گزاره تعارض پیدا کند (Chalmers, 2018: 54). در اینجا، معیاری را ابطال‌ناپذیر می‌نامیم که «روش معتبر و مشخصی برای نشان دادن نادرستی آن وجود نداشته باشد». برای نمونه عبارت «تلقی سهیم بودن در بخش‌هایی از نابسامانی و وضع نامطلوب موجود در دولت مستقر» یک ادعای ابطال‌ناپذیر است، زیرا اساساً روش معتبر و مشخصی برای نشان دادن نادرستی آن وجود ندارد.

جامعه) نیز اساساً بستر قانونی برای نقش‌آفرینی در این حوزه در نظر گرفته نشده است. در این شرایط قدرت سیاسی ممکن است دچار خودبسندگی در برابر جامعه شود و ابزار لازم برای پاسخگوسازی نهاد مذکور نیز در نظر گرفته نشده است.

در چنین شرایطی، بهترین و در دسترس‌ترین راهکار برای حل آسیب‌های مذکور تلاش برای کمی و عینی‌سازی معیارها تا حد ممکن است، به‌گونه‌ای که این معیارها جایگاه خود را به عنوان قانون شفاف و ابطال‌ناپذیر بازبند. تنها در این صورت است که امکان ارزیابی دقیق و متقن از عملکرد نهاد بررسی‌کننده صلاحیت‌ها و پاسخگوسازی واقعی آن وجود خواهد داشت. با توجه به آسیب‌شناسی صورت‌گرفته در این مقاله و با بهره‌گیری از تعداد ۱۸ مؤلفه احصاشده جهت ارزیابی فرایند گزینش سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران و با در نظر گرفتن مجموعه تجارب تاریخی کشورمان و نیز تجارب سایر کشورهای جهان در این حوزه، توصیه‌های سیاستی زیر در راستای بهبود آسیب‌های موجود پیشنهاد می‌شود:

۱. تشریح مصداقی شرایط کیفی: تشریح مصداقی شرایط کیفی از جمله مواردی است که کمک شایانی به روشن شدن ابعاد مختلف آنها می‌کند. برای نمونه توضیح داده شود که نقد یا مخالفت با نظرات رهبری در چه صورت مجاز و در چه صورت ناقض شرایط محسوب می‌شود. یا به‌صورت شفاف گفته شود که مبانی جمهوری اسلامی چیست و برخی مصادیق نقض مؤمن و معتقد بودن به آن ذکر شود. یا ضمن تعریف تقوا برخی موارد نقض‌کننده تقوا بیان شود.

۲. استفاده از فرض قانونی^۱: «فرض قانونی» عبارت است از در نظر گرفتن شرایط خاص به‌عنوان یک حقیقت فرضی در راستای تحقق مصالح اجتماعی و حل برخی مشکلات (Black's Law Dictionary, 1979: 804). برای نمونه فرزندخواندگی یک فرض قانونی است، زیرا پدر و مادر غیرزیستی کودک، به‌عنوان والدین واقعی وی فرض می‌شوند و حقوق و تکالیف والدین واقعی برای آنها نیز در نظر گرفته می‌شود (Fuller, 1931: 39). در موضوع تأیید صلاحیت نامزدها، نهاد گزینشگر می‌تواند چیزی را به مثابه احراز وجود یک شرط در نظر بگیرد. برای مثال اخذ یک تعهد یا امضای یک فرم معین به‌منزله وجود شرط ایمان و اعتقاد به مبانی جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شود، مگر آنکه خلاف آن ثابت شود. ممکن است مطرح شود که رویه شورا بر عدم پذیرش چنین شرایطی است، به‌خصوص برای انتخابات ریاست جمهوری که حساسیت‌های زیادی وجود دارد. این حساسیت آن هم درباره جایگاه بسیار مهمی مانند ریاست جمهوری، معقول به‌نظر می‌رسد. در عوض پیشنهاد می‌شود که برای نکته‌های جزئی و موردی از این سازوکار استفاده نمود. مثلاً شورای

1. Fiction

نگهبان می‌تواند در مورد داوطلبی که از تمام جهات حائز شرایط باشد و تنها در یک مورد جزئی (برای مثال یک یا چند موضع سیاسی) ابهام داشته باشد، با فراخواندن نامبرده و توجیه وی و پس از تکمیل فرمی مخصوص، او را احراز صلاحیت کند. در این حالت، امضای فرم به‌عنوان فرض قانونی در نظر گرفته می‌شود.

۳. استفاده از حد نصاب جمع‌آوری امضا از شهروندان به‌عنوان ابزار کمکی در تأیید صلاحیت‌ها: شورای نگهبان می‌تواند برخورداری یک نامزد از شهرت و حمایت فراگیر و اطمینان‌آور جامعه را که از طریق جمع‌آوری تعداد شایان توجهی امضای قانونی شهروندان (با تعریف شرایط و حد نصاب معین) کشف می‌شود، اماره‌ای بر احراز صلاحیت آن نامزد قرار دهد. البته در این حالت نیز حق قانونی شورای نگهبان برای احراز صلاحیت نقض نمی‌شود، بلکه صرفاً سازوکار کمکی برای این شورای محسوب می‌شود. جمع‌آوری امضا از شهروندان از جمله روش‌های کاندیداتوری در برخی کشورها نیز است. برای نمونه جمع‌آوری حداقل ۳۰۰ هزار امضای معتبر شهروندان از دست‌کم ۴۰ منطقه‌ی کشور، شرط کاندیداتوری نامزدهای غیرحزبی در کشور روسیه است (euronews, 17/01/2024).

۴. استفاده از حد نصاب جمع‌آوری امضا از مقامات کنونی و سابق نظام به‌عنوان ابزار کمکی در تأیید صلاحیت‌ها: مقامات کشور به‌واسطه فعالیت در مسئولیت‌ها و مدیریت‌های میانی و کلان کشور خبره سیاسی محسوب می‌شوند و با عنایت به اینکه مقامات کشور همگی از فیلترهای گزینشی عبور کرده‌اند، باید عدالت دست‌کم اکثریت قریب به اتفاق آنها را ثابت بدانیم. بر این اساس جمع‌آوری تعداد زیادی امضا از مقامات کشور در حمایت از کاندیداتوری یک نامزد (با توجه به اینکه اکثریت آنها به‌عنوان عادل از اهل خبره محسوب می‌شوند) می‌تواند اماره‌ای بر صلاحیت یک نامزد باشد. در این حالت نیز حق قانونی شورای نگهبان برای احراز صلاحیت نقض نمی‌شود، بلکه صرفاً سازوکار کمکی برای این شورای محسوب می‌گردد. جمع‌آوری امضا از مقامات از جمله روش‌های رایج کاندیداتوری در برخی کشورها نیز است. برای نمونه هر فرانسوی که بتواند ۵۰۰ امضا از مقامات انتخابی محلی یا ملی در سطح ۳۰ استان داخل فرانسه یا قلمروهای آن سوی دریاهای گردآوری کند، می‌تواند نام خود را در برگه‌های رأی دور نخست بگنجاند، مشروط بر این که امضاها از هیچ استانی بیش از یک دهم از کل امضاها گردآوری شده نباشند (Criddle, 1992: 111).

۵. ایجاد سامانه پیش‌ثبت‌نام اختیاری نامزدها: یکی از تجربه‌های خوب در انتخابات مجلس ۱۴۰۲ (مبتنی بر قانون جدید)، ایجاد سامانه پیش‌ثبت‌نام داوطلبان انتخاباتی بود. داوطلبان با تکمیل فرم‌های ثبت‌نام در این سامانه و بارگذاری مدارک و مستندات خود در آن، و در نهایت اخذ کد رهگیری به‌راحتی در انتخابات ثبت‌نام کردند. این سازوکار مزیت‌های شایان

توجهی مانند راحتی کار ثبت نام هم برای داوطلبان و هم برای عوامل ثبت نام کننده، جلوگیری از ایجاد ازدحام در مراکز ثبت نام کننده، ایجاد شفافیت بیشتر در صحنه انتخاباتی، کمک به مراجع احراز ثبت نام برای بررسی صلاحیت ها از جهت شناخت زود هنگام داوطلبان و وجود زمان کافی برای بررسی صلاحیت آنها و... را در پی داشته است. با توجه به اینکه مراحل ثبت نام در انتخابات بر اساس قانون تعیین می شود و قانون پیش ثبت نام در حال حاضر صرفاً مربوط به انتخابات مجلس است، برای انتخابات ریاست جمهوری نیز با توافق مجری و ناظر، مرحله پیش ثبت نام اختیاری در برنامه انتخاباتی گنجانده شود. البته تأکید می شود که در صورت تهیه طرح یا لایحه قانونی در این زمینه، مرحله پیش ثبت نام صرفاً به صورت اختیاری باشد و نه اجبار، زیرا ممکن است برخی رجال مذهبی و سیاسی شایسته و دارای توانمندی به دلایلی در ماه نزدیک به انتخابات به شرکت در انتخابات مجاب یا ترغیب شوند که اجباری نمودن پیش ثبت نام، به حذف این قبیل افراد از گردونه انتخابات منجر می شود.

۶. تعیین تکلیف موارد تعارض منافع احتمالی: در نظر گرفتن دوره استراحت برای اعضای شورای نگهبان پس از اتمام دوره فعالیت در این شورا در خصوص به کارگیری در دولت و منع قانونی کاندیداتوری رئیس قوه قضاییه در زمان تصدی این مسئولیت به دلیل وجود رابطه معرف و منتخب میان وی و حقوقدانان این شورا از جمله راهکارهای کاهش وضعیت های محتمل تعارض منافع در این فرایند است. وضعیت های اتحاد نظارت کننده و نظارت شونده در مورد نهاد شورای نگهبان و نیز رابطه احتمالی خویشاوندی میان نامزدها و اعضای شورا از جمله مواردی هستند که دلیل به وجود نص قانون اساسی، بدون تغییر یا تمیم این قانون، قابل اصلاح نیستند.

۷. توجه بیشتر به موضوع آموزش عوامل اجرایی در سازوکار بررسی صلاحیت ها: لازم است شورای نگهبان دوره های مستمری را برای عوامل اجرایی این نهاد و به ویژه تهیه کنندگان پرونده ها و استعلامات برگزار کند. برخی انحرافات مؤثر بر نحوه تصمیم گیری نهاد گزینشگر در تهیه پرونده نامزدها و پاسخ استعلامات در دستگاه های اطلاعاتی و امنیتی روی می دهد. ۸. شفاف سازی سازوکار بررسی صلاحیت ها: نهاد گزینشگر موظف است تا حد امکان سازوکارها و رویه های فعالیت خود را به اطلاع عموم برساند. شفاف سازی موجب اعتماد و اطمینان ذی نفعان و جامعه می شود و به ناظران، کارشناسان و فعالان سیاسی امکان می دهد تا ضمن بیان آسیب ها و انحرافات برای بهبود رویه ها و نیز جلوگیری از صلاحیت های قانونی نهاد گزینشگر را رصد کنند. برای نمونه توضیح داده شود که از زمان ثبت نام نامزدها تا اعلام نهایی نتیجه بررسی ها چه رویه ای طی می شود. نحوه اخذ استعلامات و جمع آوری

اطلاعات در مورد نامزدها، سازوکار بحث درباره صلاحیت افراد در جلسات شورا، نحوه ایجاد وحدت رویه در اتخاذ تصمیمات، آیین‌نامه‌های داخلی موجود، ضوابط مؤثر بر احراز صلاحیت‌ها که در اصل ۱۱۵ ذکر نشده‌اند، اما تبعیت از آنها ضروری است (مانند موضوع عدم اقامت اقوام درجه یک مسئولان ارشد نظام در کشورهای معاند) و... از جمله این موارد هستند. همچنین شورای نگهبان در حین بررسی صلاحیت‌ها باید به طور دقیق نام و نام خانوادگی افرادی را که رجل مذهبی و سیاسی بودنشان از منظر این شورا به تأیید رسیده و صلاحیتشان در جلسه رسمی شورا بررسی می‌شود، اعلام کند.

۹. رسمیت‌بخشی به نقش احزاب برای برخورداری از نامزد مطلوب خود در انتخابات در چارچوب قانون اساسی: نقش احزاب در تعیین نامزدهای انتخاباتی می‌بایست به رسمیت شناخته شود. یکی از راهکارها، قانونگذاری در این خصوص ذیل اسناد بالادستی و به‌ویژه قانون اساسی است. برای نمونه می‌توان سازوکار قانونی را به‌گونه‌ای تعریف کرد که هریک از احزاب یا جبهه‌های قانونی که قصد شرکت در انتخابات را دارند، چند ماه پیش از انتخابات تعدادی بیش از ۱۰ نفر از افراد مطلوب خود را به‌ترتیب اولویت برای کاندیداتوری به شورای نگهبان معرفی کند و این شورا در فرصت کافی صلاحیت آنها را به‌ترتیب اولویت ارسالی از سوی حزب بررسی کند. به مجرد آنکه صلاحیت اولین داوطلب از فهرست اعلامی تأیید شد، بررسی صلاحیت معرفی‌شدگان آن حزب متوقف شده و فرد تأییدشده به عنوان نامزد رسمی آن حزب اعلام شود. همچنین در صورت تأیید نشدن هیچ کدام از افراد پیشنهادی هر حزب یا جبهه، آن حزب یا جبهه مجاز خواهد بود به‌صورت رسمی اعلام کند که در این دوره نامزدی ندارد یا اینکه با یک نامزد تأییدشده ائتلاف کند.

۱۰. پابندی به اصل استصحاب: استصحاب از قواعد فقهی مسلم در شیعه و رویه‌های رایج در نظام جمهوری اسلامی است. آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با اعضای شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۴ نیز این اصل را از اصول معتبر در بررسی صلاحیت نمایندگان مجلس دانسته‌اند. به‌نظر می‌رسد به طریق مشابه می‌بایست این اصل را در گزینش نامزدهای ریاست جمهوری نیز معتبر دانست. عمل به این اصل در گزینش نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری می‌تواند ثبات و پیش‌بینی‌پذیری بررسی صلاحیت‌ها را افزایش دهد. رویه عملی شورای نگهبان حاکی از آن است که این اصل در مورد رؤسای جمهور مستقر همواره به اجرا درآمده و تاکنون تمامی رؤسای جمهور مستقر فارغ از عملکرد یا نگاه سیاسی‌شان برای دور دوم نیز تأیید شده‌اند.

۱۱. الزام نهاد گزینشگر به ارائه مستندات و مبانی استدلالی نامزدهای تأییدنشده: شورای نگهبان می‌بایست دست‌کم صورت‌جلسه‌ای از موارد طرح‌شده در جلسه بررسی صلاحیت هر

نامزد تأیید نشده (مشابه نامه شماره ۱۰۰/۲۷۰۰۳/م تاریخ ۱۴۰۰/۰۵/۰۶ این شورا) در صورت درخواست به این دسته از داوطلبان ارائه دهد.

۱۲. تعیین سازوکار استماع توضیحات نامزدها تأیید نشده: حق استماع، از حقوق نامزدها و حامیان آنهاست، به‌ویژه اگر یک داوطلب از پایگاه مردمی گسترده نیز برخوردار باشد. راهکاری مناسب برای رعایت این اصل آن است که پس از بررسی صلاحیت نامزدها و پیش از اعلام نتیجه نهایی در مهلتی معین از تک‌تک داوطلبانی که رجل سیاسی و مذهبی بودنشان تأیید شده اما در بررسی نهایی مورد احراز صلاحیت قرار نگرفته‌اند به جلسه شورا (با حضور تمام اعضا) دعوت شوند و ابهامات موجود در خصوص صلاحیت این دسته نامزدها مطرح و پاسخ‌ها و مستندات احتمالی آن‌ها استماع و دریافت گردد. در نهایت اعضای شورا با در نظر گرفتن این توضیحات یک بار دیگر نیز نسبت به این نامزدها رأی‌گیری کنند.

۱۳. اعلام رسمی و علنی هر گونه مصوبه قانونی مؤثر بر احراز صلاحیت‌ها: همان‌طور که توضیح دادیم برخی قوانین یا مصوبه‌های قانونی در کشور وجود دارد که مستقیم یا غیرمستقیم بر مسئله گزینش نامزدهای انتخاباتی مؤثر است. ضروری است این دست مصوبات قانونی به صورت شفاف و مدون به اطلاع افکار عمومی برسد.

۱۴. ایجاد منع قانونی برای فعالیت و اظهار نظر سیاسی جانبدارانه اعضای شورای نگهبان: همان‌گونه که توضیح داده شد یکی از زیانبارترین رفتارها بر نهاد گزینشگری انتخاباتی موضع‌گیری و فعالیت سیاسی اعضای شورای نگهبان به عنوان قلب نهاد مذکور است. در این صورت شأن و جایگاه دوری این نهاد نزد افکار عمومی، نامزدها، گروه‌ها و جریان‌ها و... به شدت متزلزل خواهد شد. در این خصوص لازم است منع قانونی در نظر گرفته شود.

۱۵. منع قانونی عضویت اشخاص با سابقه حزبی و جناحی در شورای نگهبان: حضور اشخاص با سابقه حزبی و جناحی تأثیری بسیار منفی بر عملکرد و جایگاه این نهاد می‌گذارد. این نهاد باید کاملاً غیرسیاسی باشد. سیاسی بودن اعضای این شورا (به معنای داشتن مواضع آشکار له یا علیه جناح‌های سیاسی کشور) آسیب‌های بسیاری را به دنبال دارد. در این زمینه لازم است منع قانونی برای عدم عضویت اشخاص حزبی و جناحی در شورای نگهبان در نظر گرفته شود.

۱۶. استفاده از ظرفیت سازوکار رقابت درون حزبی برای گزینش نامزدها: سازوکار انتخابات مقدماتی درون‌حزبی از روش‌های رایج در برخی کشورهای توسعه‌یافته است و می‌تواند راهکاری کمکی در گزینش نامزدهای انتخاباتی باشد. بر این اساس، از طریق این سازوکار تعداد ۱۰ نفر یا بیشتر از افراد تعیین‌شده و برای بررسی صلاحیت به شورای نگهبان معرفی

شوند و شورای نگهبان به‌ترتیب اولویت، صلاحیت این افراد را بررسی کند و اولین نامزد که حائز شرایط شناخته شود، به‌عنوان نامزد نهایی آن حزب معرفی شود.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد؛ و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

سیاسگزاری

از فصلنامه وزین سیاست که امکان انتشار مقاله آسیب‌شناسانه ما را فراهم کردند، قدردانی می‌کنیم. پیشاپیش از هر مسئولی که به نتایج و توصیه‌های این مقاله ترتیب اثر دهد، سپاسگزاریم. امید که منشأ بهبود باشد. از همسر و فرزندان دل‌بند خود بابت یاری‌ها و همدلی‌های صمیمانه آنها بی‌نهایت ممنون و متشکریم.

References

- A. M., Veteran and active in the executive field of qualification review; (His name has been removed due to work considerations), "Interview by the authors of the article", 20/01/2024. **[In Persian]**
- Alinaghi, A (1999). Supervision of elections and identification of candidates' qualifications, Tehran: Nei Publishing. **[In Persian]**
- Almond, G; and et al (1995). A framework for examining comparative politics, translated by Alireza Tayeb, Tehran: Presidential Public Administration Training Center. **[In Persian]**
- A'mai, H; Rezaei, M (2018). "Refusal of party rule; Pathology of the relationship between the party system and the electoral system in the Islamic Republic of Iran", Political and International Approaches Quarterly, Volume 11, No.1, pp. 11-33. **[In Persian]**
- Amoli Larijani, S (2021), "The reason for Ayatollah Amoli Larijani's resignation from the Guardian Council was determined", Didban Iran analytical news site, 5/9/2021, available at: didbaniran.ir/fa/tiny/news-116007. **[In Persian]**
- Azordegan, J (1972). "Research on the Limits of Applying the Merit System in the Central Bank of Iran", master's thesis in Tehran University. **[In Persian]**

- Bozorgmehri, M; Rasouli, N (2022). Evaluating the independence of the main election monitoring authority in the Islamic Republic of Iran, *Politics Quarterly*, Volume 52, No. 1, pp. 27-53.
- Black's Law Dictionary, 5th ed., 1979.
- Chalmers, A.F, (2018). *What is Science: An Introduction to the Schools of Philosophical Science*, translated by Saeed Zibakalam, 18th edition, Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books. **[In Persian]**
- Civil Code of Iran, Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97937>.
- Criddle, B (1992). "Elecoral Systems in France", *Oxford University Press, Parliamentary Affairs*, Volume 45, Issue 1, Pages 108116, Available at: <https://academic.oup.com/pa/article/45/1/108/1527130>
- Dehghan, M (2021). "The Guardian Council acts according to the law and does not seek to confirm the qualifications of people from different factions/ The totality of issues can be seen in the examination of qualifications", the website of the Guardian Council, 28/5/2021, accessed at: shora-gc.ir/00021R
- Detailed form of negotiations for the final review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, (1985). First edition, Tehran: General Department of Cultural Affairs and Public Relations of the Islamic Council. **[In Persian]**
- Electoral Regulations (Guild-Based) for the National Council, (1906). Islamic Council Research Center website, available at: rc.majlis.ir/fa/law/show/90091
- Fuller, L.L. (1931). "Legal Fictions". *Illinois Law Review*. XXV. CA, USA: Stanford University Press.
- General Election Policies Promulgated on 15/10/2016, Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=34642>.
- Hoseini Khamenei, S.A (2003). "Statements in a group meeting of Qazvin students", website of the office of preservation and publication of the works of Ayatollah Khamenei, 17/12/2003, accessed at: farsi.khamenei.ir/speech-content?id=5703. **[In Persian]**
- Hoseini Khamenei, S.A (2000). "Statements in a meeting with the agents of the government", the website of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei, 2/12/2000, Available at: farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3039. **[In Persian]**
- Huntington, S (1991), *Political Order in Changing Societies*, Translated by Mohsen Salasi, Tehran: Elm publications. **[In Persian]**
- Jannati, A (2013). "A person who drives a Benz and has such a big house cannot understand people's pain/ Is it possible to vote for those who are looking for aristocracy, wealth and power?", *Entekhab News-Analytical Website*, 17/5/2013, accessed at: entekhab.ir/000T4i. **[In Persian]**

- Kadkhodaei, A.A (2021). "Explanation of the new resolution of the Guardian Council regarding the organization of the registration status of candidates for the presidential election/ exerting influence to confirm the qualifications of people in the Guardian Council is zero", website of the Guardian Council, 8/5/2021, available at: shora-gc.ir/0001zW. **[In Persian]**
- Kadkhodaei, A.A (2021). "About 40 volunteers have submitted the necessary documents according to the resolution of the Guardian Council", website of the Guardian Council, 17/5/2021, available at: shora-gc.ir/00020k. **[In Persian]**
- Kadkhodaei, A.A (2021). "The approval of the Guardian Council is related to the conditions of registration, not the conditions of checking the qualifications", website of the Guardian Council, 14/5/2021, available at: shora-gc.ir/000205. **[In Persian]**
- Khosravi, H (2010), "Democracy and Principles Governing Free and Fair Elections", Legal Research Journal, Special Issue No. 2.
- Larijani, A (2021) "Ali Larijani's letter of complaint to the Guardian Council", 18/12/2021, available at: <https://www.hamshahrionline.ir/news/644105>.
- "Letter No. 27003/100/M of the Guardian Council regarding the evidence of Ali Larijani's disqualification", 28/7/2021. **[In Persian]**
- Monica Hu, M (2010). "Developing a Core Competency Model of Innovative Culinary Development", International Journal of Hospitality Management. Volume 29, No. 4, pp. 582-590.
- Moein, M (2007). Farhang Persian (two-volume series), 4th edition, Tehran: Adena. **[In Persian]**
- Mohagheq Damad, S. M; Darvishzadeh, M (2021). "Take Rights Seriously: Vacancy in the Conflict of Interest Management Law in the 13th Presidential Elections)", Legal Encyclopedias, volume 4, No. 10, pp. 130-157. **[In Persian]**
- Moslehi, H (2021). "I said it is expedient for the system that Hashemi be disqualified", Ferraro analytical news base, 14/6/2021, available at: fararu.com/fa/news/492223. **[In Persian]**
- National Council Elections Law (1911). Islamic Council Research Center website, available at: rc.majlis.ir/fa/law/show/90161?keyword=%D9%82%D8%A7%DA%86%D8%A7.
- North, D; and et al (2016). In the Shadow of Violence, Translated by Mohsen Mirdamadi and MohammadHosein Naeemipoor, Tehran: Rozaneh publications. **[In Persian]**
- Pashaei, H; Motamedi, J (2018). Reforming Judicial Processes in the Light of the Conflict of Interest Strategy, Journal of Private Law, Volume 16, No. 1, pp. 67-88.

- Qavam, S.A.A (1995). Criticism of the theories of modernization and political development, Tehran: Shahid Beheshti University Press. **[In Persian]**
- Qelichpour, S (2018). "Legal Pathology of Determining the Qualifications of Candidates for the Elections of the Islamic Council", Master's Thesis of Islamic Studies and Law, Imam Sadeq (AS) University of Tehran. **[In Persian]**
- Rahpeyk, S (2021). "There is no such thing as political orientation in the qualification review process", website of the Guardian Council, 26/5/2021, available at: shora-gc.ir/00021E. **[In Persian]**
- Ranjbar, V (2008). "Comparative study of conditions of presidential candidates", Majles va Rahbord Quarterly, year 11, No. 46. **[In Persian]**
- Rasekh, M (2014). Theory of International Human Rights and Law, Journal of Legal Research, Shahid Beheshti University, Volume 8, No. 41. **[In Persian]**
- Rezaizadeh, M.J Davari, M (2015). "Basics and Principles of Determining the Qualification of Representation of the Islamic Council", Danesh Hoghoogh Omoumi Quarterly, Year 5, Volume 5, No. 14, pp. 117-142. **[In Persian]**
- Rostami, V; Moosapour, M (2019). "Legal analysis of Article 115 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran regarding the conditions of the President", Law Quarterly, Volume 41, No.1, pp. 225-240. **[In Persian]**
- Rush, Michael, (2004). Society and Politics, Translated by Manouchehr Sabouri, Tehran: Samt Publications. **[In Persian]**
- Sharifi, P (2002). "Investigation of Political Selection and Its Relationship with Development in Ilam Province During the 1370s(solar hijri)", master's thesis of political science, University of Tehran.
- Tahmasbi, S (2017). "Investigating Social Mobility and Meritocracy in the Safavi Period (based on the institution of the Ministry)", Islamic History Studies, Volume 10, No.37, pp. 155-192. **[In Persian]**
- The Constitution of the Islamic Republic of Iran along with the interpretation comments of the Guardian Council, (2017), prepared and edited by Mohammad Fathi and Kazem Koochi Esfahani, Tehran: Guardian Council Research Institute. **[In Persian]**
- "The full text of the amendment of the Guardian Council's resolution to clarify the criteria of a political, religious and administrator", website of the Guardian Council, date: 8/5/2021, available at: shora-gc.ir/0001zZ. **[In Persian]**
- The law on the necessity of carefully handling the complaints of disqualified candidates in various elections, the Islamic Council Research Center website, approved on 13/11/1999, Available at: rc.majlis.ir/fa/law/show/99671. **[In Persian]**

The regulations of the two-level elections of the National Council, (1909), the website of the National System of Laws and Regulations of the Islamic Republic of Iran, Available at: qavanin.ir/Law/TreeText/87667.

[In Persian]

Vladimir Putin gathers over two million re-election signatures, Euronews, 17/01/2024, Available at: <https://www.euronews.com/2024/01/17/vladimir-putin-gathers-over-two-million-re-election-signatures>

"Which members of the Guardian Council supported Ahmadinejad?", Khabaronline news agency, 4/9/2017, access at: khabaronline.ir/x7ZfG

[In Persian]

Yavari, A (2016). "Checking the qualifications of election candidates by the Guardian Council: another reflection", Tahghighat Hoghooghi Quarterly, Volume 20, No. 80, pp. 213-237. **[In Persian]**

Zimdars, A, (2007). "Challenges to Meritocracy? A study if the Social Mechanisms in Student Selection and Attainment at the University of Oxford", thesis for degree of PhD, in Economic and Social Research Council, NewCollege, University of Oxford.

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی